

Антін Калина

I

Люблю я зелені степи нашої північної України! Широкі вони, як море; довгі, як небо; безкраї, як воля і — нещодавно— були вольні, як гадка... І що за хороші-прехороші вони навесні! Не розкажеш, не спишеш і не намалюєш тієї степової краси... Зелений килим — море без краю; пахощі так самі і вливаються в груди, а груди від того нектару ширшають; серце б'ється вольній; чуєш, як по твоїм жилам перебігає-переливається степове повітря легке, свіже, упивне... Наче душа твоя під впливом того повітря розкривається задля того, щоб набрать вольних гадок; напиться кохання і любить, любить, любить... Любить світ — вольний, як сама золя^ любить людей нагодованих і ситих,, як хліб; любить дружину-дівчину гарну, як сама краса...

Хороша, чудовна, чарівнича краса наших степів вдень, не гірша і вночі. Дняний зелений килим вночі становиться темно-сизим оксамитом; дняне ядро-блакитне небо стало синім, м'яким; колір його так і манить, так і лащить твій погляд і якоесь принадливою цівкою ніжить душу. Раюєш собі під цим синім наметом, гаптованим та мережаним. зорями,.. А зорі-мережки заграють до тебе, ніби жартують-.. Любуєшся на картину нічної степової краси, смакуєш раєве смакування; впиваєшся тим впиванням, яким може почастивати тільки степова, весняна, ясна і зорява ніч з своєю тихою, як могилки, тишею, бо як тільки вчуєш де людський голос, зараз пропаде, згине увесь вплив нени-природи: перед тобою виросте і заслонить красу її людська неволя, недоля, убожество, сльози матірок, крик голодної дівчорі, гук ситих, нагодованих товсто-пузів багатирів-експлуататорів і всяких злодіїв...

А що за ранок в степу] От зайнялася зоря, почало дніти, стало займатись на світ; небо ясніє: із темно-синього переходить в

блакитне. Над балками, над рудками та над ярами піднімається вгору, наче намітка, целена сивої пари. От і горобці зацвірінькали; дб,сь високо-високо чується пісня жайворонкова... Потягло свіжим ранковим вітрецем. Ген-ген з-за гори, з-за козацької, а може, й татарської високої могили випливає червоне сонце, і зразу неначе кров'ю облило кругом степ. Зелено-сивий колір трави, скропленої срібною росою, перейшов в червоно-зелений, Сонце йде повагом вгору, а в слід його міняється і колір степу: червоність меншає, трава здається золотисто-зеленою, мов хто побризкав її краплями золота... Гарно, чудовно гарно!..

Люблю я наші степи! Та чи й можна ж їх не любити?

Отакими-то степами літ тому двадцять чи що назад простував я раз до Криму. Простував один, сам собі; я, та гнідий Космач, та сірий Баско. Космач мене віз, а Баско стеріг уночі і мене і Космача.

їдемо собі по степу, ніде нічого не видно — тільки небо та окіян трави, більш ні на чому зупинити свого погляду. їдеш і здається — ніколи не до'їдеш до села або просто до якої людської селитьби... Аж гульк! — почав спускатися в глибоку долину і бачиш: в балці під горою притулилось собі, пригорнулось село. Степові села огулом не схожі на села Полтавщини, не кажу вже Поділля. Нема в степових селах розкішних вишняків, не купаються тут хатки в зелені, мов качки в рясці на сажалці, як от в Полтавщині. Сади в степових селах, як і гаї, просто-таки дивовижа. Хіба що де-не-де в селі попадеться біла або жовта акація, та й то якась така хирява, худа, убога, неначе стара покритка на селі. Деревині, як і людині, треба води, а в степах — де там вода! Хіба в колодязі, та й то ка глибини сажнів 10—20. Тим-то степові селища й хистяться собі в глибоких балках, де все-таки вогкості більш, ніж на горі, і влітку задля городини посуха не так-то страшна.

Так ото їду я собі. Вже недалеко було до границі Таврії. їду та варнякаю: «Степ широкий, край веселий — та й занастили!» Аж ось лу-лусь! Віз боком, я з воза, а на мене клунки і Баско! Космач сам став,— розумна була коняка. Устав я, дивлюсь: еге!.. Обід надвоє! Що тут діяти — про запас колеса не було! Зирк сюди-туди — і села не видко. Ну, вже ж і не сидіти тут, курчат не висидиш. Узяв я загальмував колесо, щоб не котилося, та помаленьку й ньо! Проїхавши гоней двоє, а може, й більш, став спускатися згори, дивлюсь — селищеї Зрадів. Добрався до першої хати, зараз тпрру! Впросився в двір, відпріг Космача і прийнявся лагодить колесо. На мій талан знайшовся в селі і стельмах і коваль. З'єднались. А поки лагодили^ я розпитався, що за село і що за господар, у котрого я стояв на дворі. Село було Дідове і належало до власності генерала Крукова. Кріпацтво тільки що знесли. Господар мій, старий, сивий, як лунь, дід, звався Лука Калина. Родився він вольним, попав у кріпацтво, пережив його і вмер (потім через п'ять літ) вольним чоловіком.

Слово по слову Калина розказав мені, що його син поїхав з жінкою до Києва святим поклониться та й привезти додому його, Лучиного, внука Антона, котрий кінчає університет. Лука з сином Яковом викупили вже давно на волю Антона. Антін вчився в Н., скінчив гімназію, взяв золоту медаль, пішов в університет і тут бере медаль.

— Дякувать богіві святому, не пропали наших триста карбованців, що дали генералові за нашого Антона... Чолов'яга з нього добрий вийде,— додав Лука, кладучи великий хрест.

Розговорилися дальш, я нагадав, що Калина вчився разом зі мною, тільки двома чи трьома класами йшов позаду мене.

— Ой та й жалуватиме ж Антін,— сказав дід,— як взнає про се!.. Шкода, велика шкода, що нема його!

— А коли він прибуде? — питаю.

— Хіба після Зелених свят 1 через тиждень, не раніше.

— Не маю часу ждати... Велика шкода.

— Ну, вже вертаючись, не минайте моєї хати... на перепутті; порадуйте і мене і Антона... Завернете?

— Добре, діду!

— По рукам!

Подався я. дальше і аж до Покрови провештався у тім божому едемі, що Кримом зветься.

На перепутті прямо до Калїниної хати, Антін вискочив до мене, пізнав і зрадів, немов своєму кривному...

На зиму мій Калина перебрався лікарювати в Отаву, і стали ми вкупі жить та поживать, та не довелося «добра наживать».

Молодий Калина був чоловік жвавий; хоч з себе непоказний, та зате річ котилась у нього, мов живе срібло. Гадки наші де в чім не сходились, але я вподобав його. Отже Опанасові не прийшовся він по серцю. Таки правду сказати, через те, що Антін був трошки космополіт і націоналізм вважав тільки як ближчу стежку до огульної мети: освіти, волі і економічного добробиту народів; а Опанас держався такого націоналізму, що інколи вдарявся аж у шовінізм.

До того ж і літа брали велику вагу! Калині здавалося, що за знесенням кріпацтва Росія не йтиме, а просто бігтиме на всі заводи шляхом реформ і прогресу. Опанас, хоч і похваляв визволення кріпаків і вважав його як справді велику реформу, але не вірив у швидкий прогрес Росії і на саму крестянську реформу дивився як наполовину недороблену... От як тільки зійдемося, зараз мій Опанас і почне допікати Калині.

— Так, так,— каже,— кріпацтво знесли, а жебрацтво заведемо...

— Господь з тобою, Опанасе! — підскачить Калина.— І де ти видав, щоб вольні люде стали жебраками!

— Вольні люде! — передражнить його Опанас.— Де ж вони в бога — ті вольні люде!.. Хіба мало начальства: десяцький,

соцький, старшина, мировий, становий...— і почне ви-кладувати на пучках начальство.— Скільки-то їх! Треба ж їм щось їсти: казна всіх не нагодує, від казенного вони з голоду попухнуть!.. От і виходить: і сьому дай, і тому дай, і те заплати, і друге, і п'яте, й десяте,— а з чого потягне крестянин?.. З землі! Гай, гай!.. Скільки-то тієї землі йому дають? Трохи більш, ніж на домовину,— та й ще плата яка за землю!.. Ні! З землі він навряд чи вконтентує і себе...

— Так по-твоему ся воля нічого не варт? — гризеться Калина.

— Та вона-то варт — як ковалеві ухналь... От, якби з волею була землі достача...

— Тривай, буде уся земля народів!

— А панам що? — дратує Огіанас Калину.

— Те, що й людям,

— Коли ж се воно буде?

— Буде колись!.. Не за горами! Діждемось!..

— Може, хто й діжде, та не ми! Куди нам куцим... Ми от,— говорить,— незабавом забудемо по-своєму...

— Ова! Не вгадав... Хіба забув, що тепер у нас і «Основа» 2 є, і книжки наські, і по-нашому учать...

— Поки Роменський (так прозивався в Отаві квартальний) не наказав,— так і учать; а завтра гримне Роменський: «Годі, «Основи» не треба! Досить видавати українські книжки! Годі вчити по-українськи в школах, і шкіл не треба!» Ну й послухаємо й замовкнемо всі, анітелень... Воля начальства!

— Ні, ні, Опанасе! Не такий тепер час! Тепер уся розвивається і розвиватиметься національна освіта. Любов до рідного краю — тепер гасло самого уряду.

— Либонь, чи не так! Тільки слуги уряду, оті Роменські,— навряд чи так, як ми з вами розуміємо «любов до рідного краю». Рідний край у них — «начальство». Начальство у них — те праведне сонце, що живить, гріє і оплодотворяє усяку живу

твар, усяку рослину... Без начальства, по-їхньому, і вода б повисхала усюди, і хліб би не родив; коли б не начальство, то б і сонце не гріло і не світило...

— Цить, цить, Опанасе! — перебиває Калина.— Так було, та не туди тепер діло йде.

І почне мій Калина у-хмари заходити і викладати сподіванки на урядовий лібералізм і прогрес?

— Десять, багацько двадцять літ — і стане вся Росія вольною федеративно-конституційною державою...

— А жандарми будуть, чи ні? — лукаво питає Опанас.

— Жандармам, от-от півроку не мине, як жаба цицьки дасть,— мріє собі Калина. А Опанас знов до нього:

— А хто ж правитиме «за царське око»? Хіба попи?

— Сам народ! Його виборні! — гукне Калина, схопиться з свого місця і почне бігати по хаті, міряючи долівку з кутка в куток. А Опанас сидить мов вкопаний: лікті впер у коліна, а голову вложив у долоні, та наче сам собі голосно думає:

— Так, так! Що й казати! Учорашні раби — а сьогодні республіканці!.. Швидко перескочили!.. В народі жадної освіти нема, шкіл нема, книжок нема, совість прикована до православія, над словом вартують станови, зверху над злиденною пресою сидить і давись цензура, у судах — тайна і хабарі, доноси і шпигство — аж пишаються!.. А зверху всього адміністративні різки й судовий кнут! Сибір і катірга... Хіба мало добра? Із такого добра та не вискочить в республіку?!

— Не в республіку, а в федеративну монархію,— скрізь зуби процідить Калина. А Опанас ніби й не чує, та, знай, своєї:

— Оце так зараз усі губернатори, усі комісари, станови, жандарми і опиняться федералістами!.. Любо буде!.. Та жалко, що ми не доживемо того часу...

— Так по-вашому ж що? — питає його Калина.— Сидіть, згорнувши руки, та чекати, а нічого й не робить?